

УДК 336.221:336.711

*В. Н. Гланц, аспірант кафедри фінансів
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”*

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

У статті розглянуто ключові аспекти розподілу прибутку центральних банків, досліджено вітчизняний досвід та пропорції перерахування фінансового результату НБУ до державного бюджету. Проаналізовано аргументи за та проти необхідності оподаткування центрального банку в контексті різних груп податків.

Ключові слова: оподаткування центрального банку, прибуток, центральний банк.

Постановка проблеми. Центральний банк виступає головним регулятором грошово-кредитної політики та забезпечує цінову стабільність. Однак варто зауважити, що для адекватного виконання покладених на дану установу функцій він повинен мати високий рівень фінансової автономії. Але з іншого боку, як і будь-який державний інститут, центральний банк не може функціонувати відокремлено та абстрагуватися від впливу уряду, що може призвести до зменшення рівня його незалежності. Крім того, попри некомерційну природу свого функціонування, головний банк країни, як правило, акумулює високі прибутки, які досить часто використовуються для фінансування потреб уряду. Саме тому виникає необхідність дослідження адекватності пропорцій вилучення фінансових результатів центрального банку до державного бюджету та доцільності оподаткування даної установи у таких умовах, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відмітити, що дослідженню значення центрального банку в податковій політиці держави як у ролі регулятора, так і платника податків вітчизняними науковцями майже не приділяється увага. Однак справедливо зауважити, що дослідженням ключових аспектів функціонування центрального банку займалися низка вітчизняних науковців, а саме: І. В. Іванець, В. С. Любунь, О. С. Любунь [4], М. Ф. Буховкіна, А. М. Мороз, М. І. Савлук [9] та ін. Крім того, певна група науковців спеціалізується на дослідженні специфіки оподаткування банківського сектора: І. І. Д'яконова, Н. Г. Євченко, І. В. Сало [8], Н. Й. Реверчук [6] та ін. Проте вітчизняними дослідниками не приділялося достатньої уваги визначенню специфіки, значення та доцільності оподаткування саме центрального банку країни,

тоді як це питання досліджувалося окремими закордонними науковцями, серед яких Рамон Морено [3], Джон Ховкінс [1] та ін.

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, що стосуються дослідження загальних аспектів функціонування центрального банку, його ролі у реалізації грошово-кредитної політики, а також оподаткування банківського сектора в цілому, на сьогоднішній день опубліковано доволі незначну кількість наукових розробок, які б визначали специфіку та доцільність оподаткування саме центрального банку країни.

Метою роботи є дослідження проблем та обґрунтування доцільності або недоцільності оподаткування центрального банку країни в контексті різних видів податків.

Виклад основного матеріалу. Центральний банк країни – незалежна державна установа, головною метою якої зазвичай є цінова стабільність. Таким чином, максимізація прибутку не повинна бути ключовою метою функціонування установи такого типу, оскільки це може загрожувати не лише цінній стабільності, а й стабільності фінансового сектора в цілому та стояти на заваді сталого економічного зростання. Варто зазначити, що дохід центрального банку формується за рахунок сеньйоражу, управління державними міжнародними резервами, здійснення регуляторної діяльності, яка має фіскальну природу. Крім того, центральний банк може отримувати дохід від комісійних платежів за користування послугами платіжних систем тощо. Сформовані таким чином доходи покликані покрити витрати на виконання функцій центрального банку. Отриманий у результаті вирахування витрат із суми доходів чистий прибуток є джерелом поповнення капіталу центрального банку, а також може бути

розподілений між його власниками, головним із яких, зазвичай, є уряд.

Необхідно відмітити, що центральний банк є не лише регулятором грошово-кредитної системи держави, але і досить часто виступає кредитором уряду, здійснює фінансування його зобов'язань за пільговими умовами. Саме тому, попри відсутність цілеспрямованого центрального банку на отримання прибутку, його діяльність має бути рентабельною щонайменше у коротко- та середньостроковому періоді, оскільки у будь-який момент може виникнути необхідність фінансування витрат уряду через безпосереднє спрямування частини прибутку до бюджету або ж через оподаткування.

Однак, з іншого боку, справедливо зауважити, що центральний банк має, перш за все, повно та адекватно реалізувати свої ключові функції, а не виступати джерелом дешевих чи безкоштовних фінансових ресурсів для уряду. Саме тому правова основа регулювання діяльності центрального банку має передбачати чіткий механізм обліку, формування чистого прибутку та його розподілу, що, у свою чергу, має забезпечити фінансову самодостатність центрального банку, яка виступає необхідною та головною передумовою автономії даної установи, що, власне, і дозволяє центральному банку виконувати покладені на нього функції [2].

Відповідно до чинного законодавства (Закон України "Про Національний банк України") Національний банк здійснює розподіл прибутку після підтвердження зовнішнім аудитом та затвердження Радою Національного банку річного фінансового звіту у такому співвідношенні:

- 50 відсотків прибутку до розподілу спрямовується до загальних резервів та інших резервів Національного банку. Відрахування до загальних резервів проводяться поки сума загальних резервів не дорівнюватиме 10 відсоткам обсягу грошово-кредитних зобов'язань Національного банку;
- 50 відсотків прибутку до розподілу перераховується до Державного бюджету України наступного за звітним року [5].

Справедливо зауважити, що відповідно до змін, внесених у Закон України "Про Національний банк України" Законом від 09.07.2010 № 2478-VI (2478-17), розподіл прибутку НБУ здійснювався у довільних пропорціях, тобто без чітко конкретизованих співвідношень. Така ситуація була досить негативною, оскільки не давала можливості

здійснювати адекватне планування перерозподілу прибутку, адже у Законі України "Про державний бюджет України" на відповідний рік могла бути зазначена конкретна сума прибутку НБУ, який має бути перераховано до державного бюджету, тоді як обсяг фінансових ресурсів, які залишалися у розпорядженні НБУ, міг бути недостатнім для його адекватного функціонування. Фактично, до 2010 року фінансові результати НБУ використовувалися як додаткове джерело фінансування дефіциту бюджету, що суттєво обмежувало його фінансову самостійність.

Варто також відмітити, що саме паритетний розподіл прибутку є найбільш оптимальною схемою, оскільки дозволяє відраховувати певну суму коштів для покриття дефіциту бюджету, а, з іншого боку, створювати стабільне джерело поповнення власного капіталу НБУ, а також, що не менш важливо, такий розподіл прибутку відповідає вимогам ЄС щодо розподілу прибутку центральних банків. Динаміку перерахування прибутку НБУ до державного бюджету наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Перерахування прибутку НБУ до бюджету у 2005–2011 рр.

	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Прибуток до розподілу, млн грн.	1 686	2 201	5 635	9 347	2 877	17 084	14 533
Перераховано прибутку до державного бюджету, млн грн.	377	643	1 889	7 955	4 455	14 547	11 898
Частка спрямованого до державного бюджету прибутку, %	22,36	29,21	33,52	85,11	154,85	85,15	81,87

Джерело: складено автором на основі [7]

На основі даних таблиці 1 можна відмітити, що не існує чіткої динаміки ані щодо розміру прибутку до розподілу, ані щодо тієї його частки, яка має бути перерахована до бюджету. Однак варто відзначити, що НБУ мав стабільний позитивний фінансовий результат протягом 2005–2008 рр., який постійно збільшувався на щорічній основі, проте фінансова криза призвела до погіршення функціонування НБУ у 2008 році, що негативно позначилося на прибутку установи. Суттєве скорочення прибутку було викликане значним спрямуванням фінансових ресурсів на поповнення резервних фондів. Необхідно також відмітити, що у таблиці 1 відображено не обсяг зобов'язань, а суми

фактично сплачених фінансових ресурсів до бюджету, саме тому у 2009 році сума сплачених до бюджету коштів перевищує фактично спрацьований прибуток. Крім того, справедливо зауважити, що попри законодавче затвердження паритетного розподілу прибутку між НБУ та державним бюджетом у 2010 р., ця норма фактично не виконується, адже до бюджету спрямовується близько 80 % фінансових ресурсів.

Таким чином, для забезпечення оптимального балансу між фінансовою самодостатністю та фіскальною прозорістю, на законодавчому рівні мають бути закріплені наступні принципи:

- має бути чітко сформована система обліку та звітності;
- мають бути чітко ідентифіковані заходи щодо розподілу прибутку, які передбачають: адекватний обсяг недооцінених активів та інших резервів, які враховуються при визначенні чистого прибутку; врахування позитивної вартості від переоцінки активів на окремому резервному рахунку, який повинен бути включений до власного капіталу; здійснення поповнення резервів центрального банку до перерахування прибутку до бюджету; лише реальний прибуток може бути перерахований до бюджету, тобто такий, що реально акумульований на певний момент часу;
- центральний банк має бути звільнений від сплати прибуткових податків.

У даному контексті варто зазначити, що більшість центральних банків не є платниками податків з доходу або прибутку, але натомість вони перераховують частину прибутку до бюджету після поповнення власних резервів. Це обумовлено наступними факторами:

- звільнення центрального банку від сплати прибуткового податку фактично не впливає на суму надходжень до бюджету, оскільки, хоча держава і втрачає досить великого платника податку, однак натомість отримує доходи у вигляді безпосереднього перерахування прибутку центрального банку, а тому з фіскальної точки зору, звільнення центрального банку від сплати прибуткових податків є раціональним;
- оподаткування центрального банку за загальними правилами може призвести до незадовільних наслідків, оскільки центральний банк має досить специфічні стандарти обліку. Так, наприклад, у деяких податкових режимах нереалізована переоцінена вартість активів може включатися до оподаткованого доходу.

Крім того, оподатковуваний дохід зазвичай розраховується до перерозподілу прибутку на поповнення резервів, а тому частина заробленої нереалізованої переоціненої вартості перераховується до бюджету. Оскільки прибутки та збитки від переоцінки можуть бути значно більшими за інші джерела доходів, податки можуть включати значні обсяги нереалізованих доходів, які центральний банк має потім стерилізувати, що, у свою чергу, може призвести до скорочення капіталу банку та, відповідно, порушити його фінансову стабільність;

- оподаткування прибутковим податком може загрожувати автономії центрального банку, оскільки призводить до зміщення фокусу з реалізації головної мети на управління оподатковуваними доходами.

Таким чином, цілком закономірно можна підсумувати, що звільнення центрального банку від сплати прибуткового податку є раціональним рішенням. Однак необхідно відмітити, що деякі центральні банки усе ж сплачують дану групу податків. Така ситуація є виправданою лише у тому випадку, коли центральний банк виступає акціонерною компанією з мажоритарною участю приватних акціонерів. У цьому випадку можливим є встановлення обмежень щодо обсягу дивідендів до сплати, а та частина прибутку, що у результаті залишається, має бути спрямована до бюджету.

У контексті визначення інших груп податків, які мають перераховувати до бюджету центральні банки, не існує єдиної уніфікованої практики та точки зору, однак найбільш виваженою є схема, відповідно до якої центральні банки оподатковуються аналогічно до інших державних інститутів.

Так, у деяких країнах існує податок на активи підприємств, однак цей податок не повинен застосовуватися до центральних банків, оскільки дана група податків споріднена з прибутковими податками і саме з аналогічних міркувань є нераціональною для центрального банку. Крім того, міжнародні резерви країни обліковуються на балансі центрального банку, що у випадку застосування даного податку може призвести до значного податкового навантаження на головний банк країни.

Сплачувати податки на власність та нерухомість центральний банк має у тому ж порядку, що й інші державні установи.

Центральний банк не повинен платити гербовий збір на видачу цінних паперів або банкнот, однак це не означає, що банк повинен бути звільнений від сплати мита у всіх випадках.

Наприклад, якщо мито застосовується до договору, що стосується надання особистих послуг і, якщо центральний банк вступає в такий договір з індивідуальним учасником, то збір підлягає оплаті.

Податки на фінансові операції (наприклад, на банківські перекази), як правило, не застосовуються до операцій центрального банку, так як вони можуть вплинути на реалізацію грошово-кредитної політики та інших завдань центрального банку.

Відсотки, сплачені за цінними паперами, випущеними центральним банком, повинні бути предметом утримання прибуткового податку на тій же основі, що і відсотки, що виплачуються за державними цінними паперами.

Імпорт золота, банкнот, і монет, що доставляються в Центральний банк, повинен бути звільнений від митних зборів, імпорتنих мит, податку з продажів, ПДВ тощо. Крім того, внутрішні поставки цих же активів повинні бути звільнені від податку з продажів (за нульовою ставкою у випадку з ПДВ). Поставки інших товарів та послуг для центральних банків повинні оподатковуватися таким же чином, що і поставки в державні установи. Хоча можна стверджувати, що у випадку сплати ПДВ на постачання товарів у державні установи, включаючи центральні банки, уряд сплачує податок сам собі. Є дві основні причини, чому краще оподаткувати ці поставки. По-перше, оподаткування цих товарів і послуг обмежує можливості для зловживань з боку державних посадових осіб та інших зацікавлених сторін, які можуть прагнути використовувати звільнення від оподаткування для придбання зазначених товарів і послуг для особистого використання. По-друге, це зменшує адміністративне навантаження на постачальників, які повинні визначати окремо урядові поставки і відображати їх окремо для цілей звітності. У випадку, якщо центральні банки все ж виступають платниками мита та податку на банкноти, оподатковуваною вартістю повинна бути сума, виручена від їх виробництва, а не номінальна вартість паперу [2].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що центральний банк досить часто є об'єктом репатріації прибутку з боку уряду як у вигляді безпосереднього перерахування прибутку до бюджету, так і у формі сплати відповідних податків. У першому випадку за умови мажоритарної участі уряду у структурі власності банку найбільш оптимальним є паритетний розподіл прибутку між бюджетом та потребами самого центрального банку. Що стосується системи

оподаткування, то центральний банк не повинен бути платником прибуткових податків, а інші податки сплачувати у тому ж порядку, що й інші державні установи.

Список літератури

1. Hawkins John. Central bank balance sheets and fiscal operations [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://home.student.bi.no/~s0514465/Central%20Bank%20Balance%20Sheet%20and%20Fiscal%20Operations.pdf>. – 10.01.2013. – Назва з екрану.
2. How Should a Central Bank Be Treated for Tax Purposes? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/leg/tlaw/2007/eng/cbtt.pdf>. – Назва з екрану.
3. Moreno Ramon. Fiscal issues and central banking in emerging economies: an overview [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispar20a.pdf>. – Назва з екрану.
4. Любунь О. С. Національний банк України : Основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності [Текст] / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 351 с. – ISBN 966-8365-24-0.
5. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV [зі змін. та доп.]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>. – Назва з екрану.
6. Реверчук Н. Й. Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні [Текст] / Н. Й. Реверчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008, вип.18.5. – С. 221–225.
7. Річні звіти Національного банку України за 2005-2011 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currDir=36453>. – Назва з екрану.
8. Сало І. В. Оподаткування банків : навчальний посібник [Текст] / І. В. Сало, І. І. Д'яконова, Н. Г. Євченко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 208 с. – ISBN 978-966-680-485-6.
9. Центральний банк та грошово-кредитна політика [Текст] : підручник / А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін. ; ред. д-р екон. наук, проф. А. М. Мороз і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіна. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с. – ISBN 966-574-725-8.

Отримано 29.10.2012

Summary

The article deals with key aspects of the distribution of profits central banks studied domestic experience and proportions Bank transfer financial results to the state budget. Analysis of the arguments for and against the need for taxation of the central bank in the context of different groups of taxes.

Гланц В. Н. Проблеми оподаткування в діяльності центральних банків / В. Н. Гланц // Вісник Української академії банківської справи. - 2012. - № 2(33). - С. 49-53.